

Културна
прожимања:
антрополошке
перспективе

Cultural
Permeations:
Anthropological
Perspectives

Зборник 28

Београд, 2013

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

Collection of Papers, Volume 28

Cultural Permeations: Anthropological Perspectives

Editor in chief:

Dragana Radojčić

Editor:

Srdan Radović

International editorial board:

Radost Ivanova, Elephterios Alexakis, Jana Pospíšilová, Karl Kaser, Gabriela Kiliánová, Milica Bakić-Hayden, Ingrid Slavec-Gradišnik, Marina Martynova, Fernando Diego Del Vecchio, Kjell Magnusson, Tatiana Podolinska, Peter Finke

Editorial board:

Gojko Subotić, Sofija Miloradović, Jelena Čvorović, Srdan Radović, Aleksandra Pavićević, Lada Stevanović, Ildiko Erdei, Jelena Jovanović

The reviewers:

Ines Prica, Miroslava Lukić Krstanović, Ljiljana Gavrilović, Mladena Prelić, Biljana Sikimić, Miroslava Malešević, Sanja Zlatanović, Saša Nedeljković, Mirjana Pavlović, Branko Čupurdija, Aleksandar Krel, Maja Đukanović, Lidija Vujačić, Maja Godina Golija, Ana Luleva, Miroslav Valka

Secretary:

Marija Đokić

The content of the publication was accepted at the meeting of the
Editorial board of the Institute of Ethnography SASA, February 28th 2013

BELGRADE 2013

Културна прожимања: антрополошке перспективе

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уредник:

Срђан Радовић

Међународни уређивачки одбор:

Радост Иванова, Елефтериос Алексакис, Јана Поспишилова, Карл Касер, Габриела
Килианова, Милица Бакић-Хејден, Ингрид Славец-Градишник, Марина
Мартинова, Фернандо Диего Дел Векио, Шел Магнусон, Татиана Подолинска,
Петер Финке

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Софија Милорадовић, Јелена Чворовић, Срђан Радовић,
Александра Павићевић, Лада Стевановић, Илдико Ердеи, Јелена Јовановић

Рецензентски тим:

Инес Прица, Мирослава Лукић Крстановић, Љиљана Гавриловић, Младена
Прелић, Биљана Сикимић, Мирослава Малешевић, Сања Златановић, Саша
Недељковић, Мирјана Павловић, Бранко Ћупурдија, Александар Крел, Маја
Ђукановић, Лидија Вујачић, Маја Година Голија, Ана Јулева, Мирослав Валка

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Садржај Зборника бр. 28 усвојен је на седници Редакције Етнографског института
САНУ одржаној 28. фебруара 2013. године

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@ei.sanu.ac.rs
www.etno-institut.co.rs

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод:
Соња Жакула
аутори текстова

Дизајн корица
Ивица Стевић

Техничка припрема:
Академска издања

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Радови сарадника ЕИ САНУ у овом Зборнику су са
пројекта: 177026, који у целини финансира
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Садржај Contents

Срђан Радовић, <i>Културе, прожимања, границе: антрополошке (и друге) перспективе</i>	7
Srđan Radović, <i>Cultures, Permeations, Boundaries: Anthropological (and Other) Perspectives</i>	12

Културе, Границе, Други Cultures, Boundaries, Others

Ingrid Slavec Gradišnik, <i>Culture and Boundaries: Antiquated, Useful, or Vital Concepts?</i>	15
Ингрид Славец Градишник, <i>Култура и границе: застарели, корисни или кључни концепти?</i>	29
Соња Жакула, <i>(Не) разумети Дарвина: еволуција и конструкција границе између људи и животиња</i>	31
Soňa Žakula, <i>(Mis)Understanding Darwin: Evolution and Cultural Conceptualization of the Human-Animal Boundary in Anthropological Perspective</i>	49
Сања Лазаревић Радак, <i>Симболичка географија Балкана: гранични простор у енглеским и америчким путописима 1835–1909.</i>	51
Sanja Lazarević Radak, <i>Symbolic Geography of the Balkans: A Border Space in English and American Travelogues 1835–1909</i>	63

Културе и границе на Балкану Cultures and Boundaries in the Balkans

Ana Luleva, <i>Communities and Boundaries along the Southern Bulgarian Black Sea Coastline</i>	67
Ана Лулева, <i>Заједнице и границе дуж јужне бугарске обале Црног мора</i>	76
Evgenia Troeva, <i>The Rhodopes: Perceptions about Boundaries</i>	77
Евгенија Троева, <i>Родопи: перцепције и границе</i>	87
Maria Markova, <i>The Creation of Local Community and Identity. Boundaries in the Bulgarian Town of Kardzhali</i>	89
Марија Маркова, <i>Стварање локалне заједнице и идентитета. Границе у бугарском граду Карџали</i>	106
Miloš Luković, <i>Културна граница у искуству чешког лекара др Бохумила Боучека поводом боравка у Црној Гори 1875/76. године</i>	107
Miloš Luković, <i>Cultural Boundary in the Experience of Czech Doctor Bohumil Bouček Regarding his Stay in Montenegro 1875/76</i>	121

Културе и границе у Средњој Европи Cultures and Boundaries in Central Europe

Јана Поспишилова, <i>Приче са моравско-словачке границе</i>	125
Jana Pospíšilová, <i>Stories from the Moravian-Slovakian Border</i>	135
Gabriela Kiliánová, <i>Perception of Differences? One Cultural Phenomenon in Two Language Groups – Contribution to the Research of Symbolic Group Boundaries</i>	137
Габриела Килианова, <i>Перцепција разлика? Један културни феномен у две језичке групе. Прилог истраживању симболичких граница група</i>	144
Saša Poljak Istenič, <i>Language and Identity: Vignettes on Language Use among Members of the Slovenian Minority in Austrian Carinthia</i>	145
Саша Пољак Истенич, <i>Језик и идентитет: вињете о употреби језика међу члановима словеначке мањине у аустријској Корушкој</i>	157
Filip Škiljan, <i>Položaj Roma u Međimurju i varaždinsko-koprivničkoj Podravini i usporedba s položajem Roma u slovenskom Prekomurju i Mađarskoj</i>	159
Filip Škiljan, <i>Situation of the Romani in Medjimurje and the Region of Varaždinsko-Koprivnička Podravina and Comparison with their Situation in Prekmurje (Slovenia) and Hungary</i>	191

Културе и границе у Банату Cultures and Boundaries in Banat

Michal Pavlásek, <i>Cross-Border Nationalism and Religious Fellowship. A Case Study of the Czech Protestant Community in Serbia</i>	195
Михал Павласек, <i>Прекогранични национализам и религијско заједништво. Студија случаја чешке протестантске заједнице у Србији</i>	208
Sînziana Preda, <i>Survival and Identity. Baptist Czechs from Banat.</i>	209
Синзиана Преда, <i>Преживљавање и идентитет. Чеси бантисти у Банату</i>	216
Александра Ђурић-Миловановић, <i>Конфесионалне границе у Банату: пример Срба у Банатској клисури</i>	217
Aleksandra Đurić-Milovanović, <i>Confessional Borders in Banat: the Case of Serbs in the Danube Gorge</i>	228
Мирча Маран, <i>Румуни у Банату. Особености идентитета</i>	229
Mircea Maran, <i>The Romanians in Banat. Particularities of Identity</i>	238
Јована Диковић, <i>Компаративна етнографија односа становника Баната према земљи – земља као симболички ресурс</i>	239
Jovana Diković, <i>Comparative Ethnography of Banat's Inhabitants Stances towards their Land: Land as a Symbolic Resource</i>	250

Културе, прожимања, границе: антрополошке (и друге) перспективе

Динамика савремених друштава и култура (а у великој мери то важи и за традиционалне заједнице) условљена је у знатној мери све интензивнијим додирима и међузависношћу различитих друштвених група, при чему њихови међусобни односи условљавају промене и нове елементе у култури и идентитету појединих заједница. Релациони фактор у изградњи идентитета и културних феномена показује се као веома битан: како З. Голубовић наводи, сваки идентитет претпоставља неког 'другог', односно, постоји комплементарност између 'ја' (или 'ми') и другог (других), што значи да сваки међусобни однос подразумева одређивање властитог сопства од стране другог, и обратно. Идентитети и културе конституишу се тако и кроз разлику/разлике, чиме они представљају и релационе категорије, те су истост и различитост симболички конструисани кроз системе репрезентација у односу према осталима. Значајан број истраживача из оквира антропологије, социологије и других дисциплина наводи да културе и идентитети не постоје као супстанцијалистичко стање, већ пре свега настају и опстају у ситуацији, као производ интеракције, где се 'ја' изграђује у односу са другим. Још од истраживачког обрата отпочетог седамдесетих година, истиче се међузависност друштвених група и колективних идентитета, који настају и одржавају се путем релационих односа укључивања и искључивања. Друштвене скупине (националне, етничке, религијске и друге) тако не представљају самодовољне културне изолате, већ између њих долази до сталног преговарања и евалуирања међусобних разлика и граница. Најкасније са Ф. Бартом долази до повећаног интереса за питања конструкције и одржавања симболичких граница између друштвених група: управо граница, а не одређени културни садржај, и иначе променљивог идентитета, понекад се поставља као средишња тема истраживања. Како А. Коен наводи, са антрополошке тачке гледања, границе у бити представљају ствар свести и искуства, а у знатно мањој мери – закона и чињеничног стања. Истраживање (антрополошких) граница између друштвених група без узимања у обзир културних садржаја који те границе испуњавају доживело је критике, поготово имајући у виду да се, како наводи М. Прелић, све више уважава чињеница да је класификаторска делатност нужан услов друштвеног живота, а границе између социјално конструисаних ентитета најчешће се перпетуирају симболичким средствима. Тиме се међусобне границе, граничност и

разликовање постављају као важна истраживачка питања, која откривају начине конституисања и диференцирања одређених друштвених skupina, истовремено указујући на које начине и када долази до културног прожимања или трансфера преко тих црта друштвеног и културног раздвајања.

Тако поимане границе, друштвено конструисане црте раздвајања али и преласка, као и фактичке границе (пре свега, политичке) – као фактори које утичу на живот и културу људи, тема су истраживања заступљених у издању *Културна прожимања: антрополошке перспективе*, које представља двадесет осми по реду Зборник Етнографског института САНУ. Конструисање граница и култура, прелазак преко тако одређених граница и прожимања између људи и култура елаборирани су у текстовима који у највећем броју разматрају поједине студије случаја или посебне етничке, религијске и друге заједнице, али су присутни радови који дају и теоријски допринос разумевању изградње (или релативизације) антрополошких граница. Границе, заједнице и међусобна прожимања (или разликовања) истраживани су преко случајева из више средњоевропских и балканских земаља, често као компаративне студије. Аутори заступљени у Зборнику долазе из седам европских држава (дајући овом зборнику међународни карактер), из више научних и наставно-научних установа, прилазећи феноменима граничности, пограничја или културног трансфера из различитих истраживачких парадигми и дискурса. На првом месту ради се о етнолошким/антрополошким доприносима проучаваним феноменима, али су заступљени и прилози који израђају из научне традиције историје, социологије, те лингвистике. Међународни карактер овог издања условио је и његову двојезичност: објављени радови писани су на енглеском и српском, односно хрватском језику, чиме се круг потенцијалних читалаца шири и ван простора наше регије. Значајан број радова резултат је развијене сарадње Етнографског института САНУ са партнерским етноантрополошким установама из Европе: неколико истраживача (из Бугарске, Словеније, Чешке Републике и Словачке) са пројеката билатералне сарадње представља своје радове у овом зборнику, настављајући плодотворну сарадњу са Етнографским институтом САНУ, а захваљујући заједничким пројектима који својом садржином истражују културне (и политичке) границе, али их научним радом и разменом симболички и прелазе.

Питања културних прожимања, концептуализације (антрополошких) граница, те култура и заједница у пограничним областима, била су средишње теме међународног научног скупа *Културе и границе*, који је у организацији Етнографског института САНУ одржан 2011. године у Вршцу, крај српско-румунске границе. Ова је конференција имала за циљ да сагледа процесе индивидуалне и колективне идентификације у оквирима и преко (и симболичких и административних) граница, као и проблеме миграција и етничитета, односно етничких мањина, тј. етничких култура, и њихове презентације. Велики број саопштења бавио се, пре свега, симболичким (културним, етничким, конфесионалним и сл.) границама, које сегрегирају партикуларне заједнице или друштва, и интерпретирао постојаност, природу и генезу тих граница, те карактеристике социјалних додира који се успостављају преко њих (културни трансфер, интеркултурални процеси,

међугрупна мобилност и др.) – и кроз теоријски дискурс и преко конкретних студија случаја из земље и иностранства. Као и код других научних скупова, крајњи успех симпозијума обично се може проценити путем научних резултата који проистекну из презентованих излагања или дискусија. Узме ли се за индикатор успешности квантитет, ова је конференција засигурно получила добре резултате, с обзиром на то да је ни две године по њеном одржавању објављен већ велики број научних радова проистеклих из презентација и дискусија са скупа. Наравно, крајњу оцену квалитета даће академски читалачки круг у сусрету са објављеним истраживачким резултатима. Неки од научних резултата представљених на конференцији нашли су место и у овом зборнику радова. Шеснаест научних радова у овом издању базирани су на излагањима представљеним на симпозијуму, и они су након устрајног ангажмана аутора, рецензената и уредништва сада нашли своје место пред стручном (и широм) јавношћу. Као што то често бива, одјек на који ће наићи овде објављени текстови зависи не само од научне скрупулозности и иновативности радова, већ у доброј мери и од њихове тематске занимљивости. Могло би се рећи да разноврсност феномена и подручја који се овде обрађују, као и академска компетентност аутора, иду у прилог повољном пријему овог издања у стручној јавности.

Зборник Етнографског института САНУ број 28 отвара рад који се начелно бави питањима концептуализације граница и култура и њиховом применом у истраживањима; Ингрид Славец Градишник у раду *Култура и границе: застарели, корисни или кључни концепти?* истовремено даје и пригодан преглед упоредних (прекограничних) истраживања, обављених у оквиру словеначко-српске етноантрополошке научне сарадње. Једна другачија врста граница, она између животиња и људи, разматра се у тексту Соње Жакуле (*Не*) *разумети Дарвина: еволуција и конструкција границе између људи и животиња*. Ауторка анализира фолклорне интерпретације теорије еволуције и следствене импликације које су такве интерпретације имале по концептуализацију разлика између људи и животиња и граница између њих. Кроз парадигму оријенталистичког и балканистичког приступа, Сања Лазаревић Радак у тексту *Симболичка географија Балкана: гранични простор у енглеским и америчким путописима 1835-1909*, дискутује о конструкцији граничности балканског простора у путописним текстовима на енглеском језику у 19. веку.

Осим симболичке конструкције слике и границе Балкана, радови у овом зборнику разматрају и стварање антрополошких граница унутар балканског простора, посебно у Бугарској. Тако рад Ане Лулеве – *Заједнице и границе дуж јужне бугарске обале Црног мора* – говори о о структурирању граница (идентитетских, симболичких и др.) и заједница (староседелачких, новопридошних, привремено настањених итд.) у неколико градова југоисточне Бугарске. Евгенија Троева у тексту *Родопи: перцепције и границе* даје интересантне увиде у динамику ауто и хетеро идентификације и (ре)конструкције идентитетских граница између три најбројније етнорелигијске заједнице у родопском горју: Турака, Бугара хришћана и

Бугара муслимана (Помака). Друга студија случаја, овога пута из предела источних Родопа, ослања се на претходни прилог, раправљајући о начинима на који супротстављене локалне легенде о називу града Карџали и пореклу његовог становништва маркирају међусобне границе и легитимишу наводну аутохтоност две највеће етничке групе у граду – Бугара и Турака (Марија Маркова – *Стварање локалне заједнице и идентитета. Границе у бугарском граду Карџали*). У раду *Културна граница у искуству чешког лекара др Бохумила Боучека поводом боравка у Црној Гори 1875/76. године*, Милош Луковић представља перцепцију културних разлика коју један чешки интелектуалац доживљава при сусрету са начином живота у Црној Гори крајем 19. века.

Културна различитост и културна прожимања у најнепосреднијем чешком суседству, уз стару политичку границу између Моравске и Словачке, коментаришу се у раду Јане Поспишилове – *Приче са моравско-словачке границе*, у којем ауторка представља перцепцију (и рецепцију) најпре укинуте, а деведесетих година прошлог века поново успостављене границе код становника пограничне области Недашовске Заврши. Осим овога, још три научна прилога разматрају питања културне, лингвистичке и социјалне сличности и различитости у више средњоевропских регија. Габриела Килианова у раду *Перцепција разлика? Један културни феномен у две језичке групе: прилог истраживању симболичких граница група* интерпретира различиту перцепцију и схватање истог културног елемента код две етничке и језичке различите заједнице (Словаци и Немци), настањене на истом географском простору у Словачкој. Саша Пољак Истенич у тексту *Језик и идентитет: вињете о употреби језика међу члановима словеначке мањине у аустријској Коружи* истражује начине на који употреба матерњег језика формира мањински етнички идентитет и (ре)конструира дистинкцију словеначке заједнице у Аустрији спрам већинског становништва. Компаративна анализа везана за некад јединствени политички простор поређа Муре представљена је у раду Филипа Шкиљана (*Положај Рома у Међимурју и вараждинско-копривничкој Подравини и упоређба с положајем Рома у словенском Прекомурју и Мађарској*), који упоређује ситуацију, начин живота и перспективе сродних ромских заједница (махом Бајаша) у блиском пограничном подручју.

Још једна географска регија подељена политичким границама бива тема научних истраживања представљених у овом издању. Банат (његов румунски и српски део), изразито вишенационална и мултикултурна област, просторни је оквир пет прилога, који се углавном фокусирају на питања етничке идентификације и религијске афилијације неколико етничких група. Једна од најмањих етничких заједница у Банату – Чеси, предмет је истраживања Михала Павласека у тексту *Прекогранични национализам и религијско заједништво – студија случаја чешке протестантске заједнице у Србији*, где се аутор посебно усредсређује на протестантске припаднике ове групе у Великом Средишту у Војводини, на њихов однос са земљом матицом и на следствену културну и идентитетску динамику и развој. Чеси баптисти, овога пута са друге стране границе, у румунском Банату (Дунавска клисура)

тема су истраживања Синзиане Преде (*Преживљавање и идентитет. Чеси баптисти у Банату*), која разматра питања унутаретничких односа спрам конфесионалних разлика унутар чешке заједнице, у неколико села овог пограничног краја, те везе између становника који су остали у Румунији и оних који су емигрирали у Чешку. И Срби у Дунавској клисури заступљени су у овом зборнику, и то преко истраживања Александре Ђурић-Миловановић (*Конфесионалне границе у Банату: пример Срба у Банатској клисури*). Она такође прилази проблематици неопротестаната (овај пут унутар српске заједнице), односно начинима перцепције и конструкције конфесионалних граница између Срба православаца и неопротестаната. Мирча Маран у раду *Румуни у Банату – особености идентитета* приказује стање румунске заједнице у Војводини и испреплетеност и прожимања вишеструких идентитета (националног, религијског, регионалног и др.) унутар ове групе. На крају, Јована Диковић у тексту *Компаративна етнографија односа становника Баната према земљи – земља као симболички ресурс*, представља увод у упоредно истраживање односа становника два банатска села (Арадац и Гај), припадника различитих етничких скупина, према земљи коју настањују и обрађују.

Географска дисперзираност феномена и заједница које се истражују уоквирена је тематском блискошћу представљених радова, који проблематизују и анализирају симболичке/антрополошке границе које се конструишу спрам етничких, верских и других разлика, те културу и друштвену динамику заједница које обитавају у граничним, односно пограничним просторима. Границе и културе се овде најчешће не виде као стабилне и непроменљиве категорије, већ пре као флексибилни елементи, склони преображајима. Резултати презентовани на овоме месту тако представљају нове приступе појединим научним проблемима и културним специфичностима, а такође и први пут отварају одређена питања из домена истраживања културе и друштва. Ауторски увиди и интерпретације изнесени у овом зборнику истовремено представљају и позив на даља истраживања из ове области, уз подсећање да упоредни поглед на сличне проблеме на различитим местима и убудуће може бити користан и плодотворан.

Cultures, Permeations, Boundaries: Anthropological (and Other) Perspectives

Boundaries understood as socially constructed lines of differentiation (but also of transition), and actual boundaries, borders (in the first place political ones) as factors determining culture and lives of people, represent central research issues of articles in the Collection of Papers of the Institute of Ethnography SASA no. 28 entitled *Cultural Permeations: Anthropological Perspectives*. Creation of boundaries and cultures, transition of such boundaries, and cultural permeations between communities and cultures are elaborated in articles which mostly discuss particular case studies and several ethnic, religious and other groups, with a few papers which also theorize construction and understanding of anthropological borders. Boundaries, communities and their mutual encounters are presented by cases from several Central-European and Balkan countries. Authors represent academic communities from seven European countries, thus giving this edited volume a truly international character with papers being written in English, Serbian and Croatian. Most of the articles present anthropological perspectives on particular questions, but contributions stemming from historical, sociological and linguistic discourses are also included. Problems of cultural permeations, conceptualization of boundaries and issues of communities and cultures in borderline regions were the main topics of the international research conference *Cultures and Borders* organized by the Institute of Ethnography SASA in 2011 in Vršac in Serbia. All sixteen studies present in this edited volume are based on presentations given at this conference. Geographical diversity of phenomena and communities scrutinized in this volume is bounded by thematic similarities of papers which generally analyze symbolic/anthropological boundaries created in face of ethnic, religious and other differences and cultural and social dynamics of communities living in borderline regions. Discussions in this publication represent at the same time an invitation for further research of these issues, asserting that comparative view on related problems in different places can still be useful and inspiring.